

Raffaele Sciortino – Η θερμοκρασία του συστήματος: Πόλεμος και “απόψυξη” στην παγκόσμια κρίση

Raffaele Sciortino¹

Ο κόσμος που γνωρίζαμε πριν από τις 24 Φεβρουαρίου του 2022 δεν υπάρχει πια σήμερα.

Είναι στη βάση αυτής της παρατήρησης, τρομακτικά καθαρής, που θελήσαμε να οργανώσουμε στις 2 Απριλίου, στην Μοντένα, μια στιγμή συζήτησης για τον κόσμο του αύριο, τον πόλεμο στην Ευρώπη και την μοίρα της παγκοσμιοποίησης, συζήτηση από την οποία ξεκινάμε σήμερα να αναφέρουμε κάποιες παρεμβάσεις. Δύο ξεχωριστοί καλεσμένοι: Raffaele Sciortino, συγγραφέας του “*The Ten Years That Shaken the World. Global crisis and geopolitics of neoropulism*” [“Τα Δέκα Χρόνια που Συντάραξαν τον Κόσμο. Παγκόσμια κρίση και γεωπολιτική του νεολαϊκισμού”] (Asterios 2019), καθώς και πολλών άλλων συνεισφορών, και ο Silvano Cacciari, εκδότης του “*Codice Rosso*” [“Κόκκινος Κώδικας”] στο Λιβόρνο και συγγραφέας του “*Finance is war, money is a weapon*” [“Η οικονομία είναι πόλεμος, το χρήμα είναι ένα όπλο”] (αναμένεται να εκδοθεί σύντομα από τις εκδόσεις La Casa Usher). Μια συζήτηση, λοιπόν, υψηλού επιπέδου – όλα ή τίποτα, άλλωστε θα έπρεπε να μας έχετε μάθει πλέον -, για να καταλάβουμε ποια είναι η “θερμοκρασία” του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, χωρίς την υπερθέρμανση του πλανήτη και τα “κλείστε τα κλιματιστικά”· ένα “τεστ πυρετού” για μια φάση που ήδη, πριν τον Ουκρανικό “πυρετό”, έμοιαζε να “καίει”, [φάση] που η έλλειψη μιας νέας ένοπλης σύγκρουσης μέσα στην Ευρώπη, ανάμεσα σε παράγοντες και παγκόσμιες δυνάμεις στο χείλος μιας νευρικής κατάρρευσης, δεν μπορεί παρά να “συνοδεύσει” (δες παράθεμα) στο ακραίο σημείο της σύντηξης.

Δεν μας ενδιαφέρει να επαναλάβουμε το χρονικό του πολέμου ή να δώσουμε κρυστάλλινες πολιτικές ενδείξεις. Το κίνητρό μας, προς το παρόν, είναι το επείγον της οικειοποίησης της πολυπλοκότητας των τάσεων, τροχιών και σεναρίων. Παρ’ όλο που (μέχρι τώρα) η κρίση εντοπίζεται στην Ουκρανία, ξεδιπλώνεται σε αρκετά επίπεδα – στρατιωτικό, οικονομικό, γεωπολιτικό – τα οποία αγκαλιάζουν ολόκληρο τον κόσμο, τόσο τον φυσικό όσο και τον άυλο· που αμφισβητούν την ηγεμονία του δολλαρίου, την άνοδο της Κίνας, την παρακμή της Δύσης – αν και κοιτάζοντας πιο προσεκτικά, υπάρχουν αρκετοί Δυτικοί, και αυτή η κρίση αναδεικνύει τα διαφορετικά συμφέροντά τους: Ευρώπη, Δύση και Ανατολή, η Μεσόγειος, η Ευρασιατική Ρωσία, η Βρετανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και το υπόλοιπο της Αγγλοσφαίρας, κοκ. Είναι όλοι παράγοντες που παίζουν παιχνίδια σε διαφορετικά επίπεδα: πολύ επικίνδυνα παιχνίδια, στα οποία φωτιά και σίδερο, όπως και η πυρηνική ενέργεια, παίζονται αδιάκριτα στο “πετσί” μας².

Συνοψίζοντας, το μεγάλο ερώτημα είναι να κατανοήσουμε τι θα συμβεί με την παγκοσμιοποίηση που έχουμε δει και βιώσει από την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης γύρω στο 1991 – στα μισά του δρόμου ανάμεσα στην κρίση της δεκαετίας του 1970 και αυτήν του 2008. Κατά τη γνώμη μας, η παρούσα κρίση είναι επίσης μια από τις μακροχρόνιες πτυχές αυτής της διάλυσης, μια από τις μακροχρόνιες συνέπειές της, που βάθυνε με την ρήξη του 2008 και την οποία η πανδημία του Covid απλά επιτάχυνε³.

Οπότε, τι θα συμβεί με τον κόσμο στον οποίο κατοικούμε μέχρι τώρα; Αυτός είναι ο λόγος που θέλουμε να συνδέσουμε τον πόλεμο – που, μετά από δεκαετίες, έχει ως επίκεντρό του την Ευρώπη (έστω και αν, στην πραγματικότητα, ήταν ήδη εκεί τη δεκαετία του 1990 με τον πόλεμο στα Βαλκάνια, έστω και αν έχουμε μια μικρή τάση να ξεχνάμε), αλλά θα μπορούσε πράγματι να ενταθεί και να γίνει παγκόσμιος – με την μοίρα του παγκόσμιου συστήματος, που είναι το μεγάλο ερωτηματικό.

Το μόνο πράγμα που είναι σίγουρο, κατά την άποψή μας, είναι ότι πορευόμαστε προς μια καινούρια παγκόσμια αταξία. Την αποκαλούμε, όχι τυχαία, ως νέα “εποχή αναταράξεων”. Εναπόκειται σε μας να το

1 Στμ. Μεταφρασμένο από εδώ: <http://dndf.org/?p=20067#more-20067>.

2 Στμ. Στο πρωτότυπο: “...sont joués sans discernement contre notre peau”.

3 Στμ. Σημαντική παρατήρηση, αρκετά κοντά στις απόψεις του Rolan Simon (στο “Ουκρανία 2022”). Σχετικό, επίσης, είναι και ένα άρθρο στο Russia Today για την μακρά περίοδο της “αποσοβιετικοποίησης”, που σημειώνει ότι ουσιαστικά τώρα ζούμε το τέλος της εποχής της διάλυσης της σοβιετικής αυτοκρατορίας.

κατανοήσουμε αυτό, και να μπορέσουμε να προβλέψουμε τον κόσμο του αύριο από μια προκατειλημμένη σκοπιά ή, τουλάχιστον, μια σκοπιά αυτόνομη από τις κυρίαρχες αφηγήσεις, προπαγάνδα και “γενικά συμφέροντα” που συμπυκνώνονται καθημερινά από τους διάφορους συντάκτες, τις εφημερίδες και εκπομπές γνώμης, που μας βομβαρδίζουν – μεταφορικά, φυσικά, αλλά με αντίστοιχο αφανισμό των ικανοτήτων και της υποκειμενικότητάς μας. Πάντα καθοδηγούμενοι από κακές προθέσεις, με τον δικό μας ρόλο ακόμα να πρέπει να χτιστεί. Ας στρέψουμε λοιπόν το βλέμμα μας στην άβυσσο χωρίς φόβο: είναι ζήτημα χρόνου πριν κοιτάξει η άβυσσος εμάς.

Raffaele Sciortino

Προσπαθώντας να μην μακρηγορήσω σήμερα, θα ήθελα να θίξω τρία σημεία, τρεις σκέψεις, και ουσιαστικά θα θέσω ένα από αυτά: ποια είναι η θερμοκρασία του παγκόσμιου συστήματος, καταρχάς από μια οικονομική σκοπιά και, στη συνέχεια, από μια γεωπολιτική και κοινωνική. Οι δυο άλλες σκέψεις είναι οι εξής: η πρώτη, που νομίζω ότι την μοιράζονται βασικά οι παρόντες, είναι ο υπερκαθορισμός αυτής της σύγκρουσης - η οποία προφανώς βλέπει την Ρωσία και την Ουκρανία στο προσκήνιο - από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Επιτρέψτε, έτσι, να κάνω έναν σύντομο πρόλογο.

Τυχαίνει να έχω διαβάσει πρόσφατα τον Günther Anders, το κείμενό του *Άνθρωπος⁴* είναι ξεπερασμένο. Στοχαζόμενος πάνω στην τυφλότητα της ανθρωπότητας μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μπροστά στην πιθανή Αποκάλυψη, δηλαδή την βόμβα και την πυρηνική αυτοκαταστροφή, ο συγγραφέας κάνει σε μια συγκεκριμένη στιγμή μια σκέψη που την πετάει κάπως “στον αέρα”. Λέει ότι η δύναμη ενός σχεδίου έγκειται όχι τόσο στις απαντήσεις που δίνει αλλά στις ερωτήσεις που καταπνίγει, που δεν αφήνει να “βγουν έξω”. Τώρα, αν αντί για τη λέξη “σχέδιο” βάλουμε τις λέξεις “ήπια αμερικανική ισχύς” – με άλλα λόγια ένα από τα πιο θεμελιώδη αποτελέσματα της αμερικανικής αυτοκρατορικής ηγεμονίας στις πρόσφατες δεκαετίες – μου φαίνεται μάλλον ότι, αν και σε εμβρυακή μορφή, με έναν αντιφατικό τρόπο, σαν να λέμε καταπνιγμένες, πολλές ερωτήσεις έρχονται στην επιφάνεια. Όχι τόσο, μόνο, έξω από τη Δύση, όπου αυτό είναι αρκετά προφανές, αλλά και στη Δύση και μεταξύ των απλών ανθρώπων (δεν χρειάζεται να μιλήσουμε εδώ για πολιτική υποκειμενικότητα). Και το ερώτημα είναι: ποιος είναι ο ρόλος των Ηνωμένων Πολιτειών σε αυτά που συμβαίνουν; Και δεν είναι αυτός ο ρόλος θεμελιώδης, ίσως ακόμα και πρωτεύων; Αυτή είναι η πρώτη σκέψη που υποβάλλω σε σας για τη συζήτηση που θα ακολουθήσει.

Το δεύτερο σημείο είναι αυτό που θα θέσω, δηλαδή η παγκόσμια θερμοκρασία του παγκόσμιου συστήματος και, συνεπώς, η σοβαρότητα αυτής της κατάστασης. Και πάλι, δεν μπορούμε να ξέρουμε σε ποιο βαθμό, αλλά είμαστε σίγουρα σε ένα σημείο καμπίης, όπως είπαμε πριν. Και ένα τρίτο ερώτημα που θα ήθελα να εγείρω είναι πώς είναι δυνατόν, κάτω από ποιες συνθήκες, σε ποια βάση, να οικοδομήσουμε ένα αντιπολεμικό κίνημα. Με άλλα λόγια, ποιες είναι οι δυσκολίες (επίσης, αλλά όχι πρωτίστως, υποκειμενικές) που προκύπτουν από την κατάσταση που προσπαθούμε να συλλάβουμε στην ολότητά της.

Εδώ θα ήθελα να εμβαθύνουμε περισσότερο μαζί – να εμβαθύνουμε είναι μια μεγάλη κουβέντα· ασ πούμε καλλίτερα να επεξεργαστούμε – στην σκέψη ότι ο πόλεμος στην Ουκρανία είναι η *precipitate* μιας γενικότερης κατάστασης η οποία, όπως έχουμε ήδη σημειώσει, πάει πίσω τουλάχιστον στην λεγόμενη οικονομική κρίση του 2008. Τώρα, για να είμαι όσο πιο συνοπτικός γίνεται και ελπίζω όχι τόσο διδακτικός, θα έλεγα ότι η κρίση που ξέσπασε το 2008 με το επίκεντρό της στις Ηνωμένες Πολιτείες, και η οποία είναι οικονομική μόνο επιφανειακά, είναι στην πραγματικότητα μια συστημική κρίση.

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν στην κρίση αυτή από το αμερικανικό χρηματοπιστωτικό σύστημα, από το αμερικανικό κράτος και, στη συνέχεια, από έναν καταιγισμό από κάθε πιθανό παγκόσμιο παίκτη, η κρίση ουσιαστικά “πάγωσε”. Όμως, ήταν παγωμένη έχοντας, παρ’ όλα αυτά, πυροδοτήσει δυο θεμελιώδεις διαδικασίες, από τις οποίες η πρώτη είναι το αντικείμενο μιας έντονης γεωπολιτικής *precipitation*. Η πρώτη διαδικασία είναι αυτό που ο *Economist* (η βίβλος του παγκόσμιου καπιταλισμού από τα

---

4 Στμ. Μάλλον αναφέρεται στο *Mensch ohne Welt: Schriften zur Kunst und Literatur*, “Άνθρωπος χωρίς Κόσμο: κείμενα για την Τέχνη και τη Λογοτεχνία”.

μέσα του 19ου αιώνα) ονόμαζε *παγκοσμιοβράδυνση*⁵. Η ανοδική παγκοσμιοποίηση των τουλάχιστον 30 προηγούμενων χρόνων, ακόμα και πριν από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, δεν είχε υποστεί καμιά διακοπή, τουλάχιστον στους τρεις βασικούς δείκτες της, δηλαδή στο παγκόσμιο εμπόριο σε σχέση με το καθαρό ετήσια παραγόμενο παγκόσμιο προϊόν, την εδραίωση παγκοσμίων και καθαρά επιμελητειακών αλυσίδων παραγωγής, και στις ξένες επενδύσεις. Μέχρι τώρα, δεν είχε υπάρξει πραγματική επιβράδυνση, αλλά μπορούμε σίγουρα να δούμε μια επιβράδυνση στους δείκτες ανάπτυξης. Είμαστε, επομένως, μάρτυρες μιας “παγκοσμιο-βράδυνσης”, μιας παγκοσμιοποίησης που επιβραδύνεται.

Την ίδια στιγμή, στο επίπεδο της παραγωγής και, γενικότερα, στο επίπεδο της ικανότητας της επανεκκίνησης της καπιταλιστικής συσσώρευσης και συνεπώς της μηχανής κέρδους, με πάνω και κάτω και σε προφανώς διαφοροποιημένες καταστάσεις, σε σχέση με τη Δύση (η κατάσταση στην Ανατολική Ασία και την Κίνα, ιδιαίτερα, είναι διαφορετική), έχουμε δει ουσιαστική στασιμότητα. Ο όρος δεν είναι ιδιαίτερα ακριβής επειδή οι καταστάσεις διαφέρουν ανάμεσα στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες καθώς και εντός της Ευρώπης· αλλά αυτό που λέμε ουσιαστικά είναι μια καταπνιγμένη ανάπτυξη και ακόμα περισσότερο μια ανικανότητα εκκίνησης της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Αυτό συμβάδιζε, όπως ένα αποτέλεσμα που γίνεται αιτία, με αυξανόμενη χρέωση ενισχυόμενη (ακριβώς για να μπλοκάρει τα διαλυτικά οικονομικά και, στην συνέχεια, κοινωνικά και πολιτικά αποτελέσματα της παγκόσμιας κρίσης) από τις κεντρικές τράπεζες, ιδιαίτερα την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ, και στη συνέχεια ακολουθούμενη από τις κεντρικές τράπεζες της Ιαπωνίας και της Βρετανίας και τέλος, πιο πρόσφατα, από την ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα), με επικεφαλής τότε τον Ντράγκι.

Αυτή η υπερχρέωση δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία του καπιταλισμού και ενισχύθηκε περαιτέρω στη διάρκεια της κρίσης της πανδημίας. Οι ισολογισμοί των κεντρικών τραπεζών έχει φτάσει σε αδιανόητα επίπεδα, για παράδειγμα αυτό της Αμερικανικής Κεντρικής Τράπεζας (δεν μπορώ να θυμηθώ το ακριβές νούμερο τώρα), το οποίο είναι ανάμεσα στα 5 και 7 τρισεκατομμύρια δολάρια, ισοδύναμα ανάμεσα στο 1/3 και το μισό του ΑΕΠ των ΗΠΑ. Αυτό – και δεν είναι ένα σημείο στο οποίο μπορούμε να επεκταθούμε εδώ – δεν είναι προφανώς χωρίς συνέπειες για το φαινόμενο που έχει ξεσπάσει εδώ και ενάμιση χρόνο (την αποκαλούμενη μετα-πανδημική “ανάκαμψη”), δηλαδή τον πληθωρισμό.

Λοιπόν, το απλό γεγονός της επίκλησης αυτών των μακρο-διαδικασιών μας δείχνει ότι αυτό που ήταν η παγκοσμιοποίηση τα τελευταία τριάντα χρόνια δεν μπορεί να μην έχει περάσει από ρωγμές, ακόμα-ακόμα και πραγματικές ρήξεις – συνυπολογίζοντας επίσης το γεγονός ότι στα δέκα χρόνια ανάμεσα στο 2008 και το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης, η Κίνα παρενέβη, αν όχι για να σώσει την παγκόσμια οικονομία και τη Δύση, τουλάχιστον για να λειτουργήσει ως βαλβίδα ασφαλείας για τις δυσκολίες της οικονομίας. Αλλά ας κάνουμε ένα βήμα πίσω.

Τι ήταν η παγκοσμιοποίηση; Ή, μάλλον, τι συγκροτούσε αυτές τις συναρθρώσεις που κατέληξαν στην καθοδηγούμενη από τις ΗΠΑ παγκοσμιοποίηση – γεωπολιτικά, κοινωνικά και σε όρους της ταξικής πάλης, και στενά οικονομικά;

Υπάρχουν τρεις τουλάχιστον μείζονες διαδικασίες πίσω από αυτές. Η πρώτη είναι μια γεωπολιτική διαδικασία, που περιγράφει την επαναπροσέγγιση μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Κίνας, που έλαβε χώρα από την αρχή της δεκαετίας του 1970 στη διάρκεια της μετάβασης από τον Μάο στον Ντενγκ, με άλλα λόγια σε μια περίοδο που οι Ηνωμένες Πολιτείες διέρχονταν μια μείζονα κρίση οφειλόμενη επίσης στην ήττα τους στο Βιετνάμ και στους κοινωνικούς αγώνες του “μακρόχρονου 1968”.

Από μια αυστηρά οικονομική και νομισμαστική σκοπιά, είναι κρίσιμη η αποσύζευξη του δολλαρίου από τον χρυσό το 1971, γεγονός που πυροδότησε την διακύμανση των νομισμάτων χωρίς, ας πούμε, μια “φυσική” βάση. Για να συνοψίσουμε, στον μεταπολεμικό - μετά τον Δεύτερο ΠΠ - καθεστώς του Bretton Woods, ο στενός και σταθερός σύνδεσμος ανάμεσα στο δολλάριο και τον χρυσό, πάνω στον οποίο βασίζονται όλα τα άλλα νομίσματα, είχε κάνει το δολλάριο το αποθεματικό νόμισμα του κόσμου και το διεθνές μέσο πληρωμών. Όμως, μετά το 1971, το δολλάριο ακολούθησε μια τροχικά και ορμή “ακορντεόν”: γιατί η αποσύζευξη του από τον χρυσό επέτρεψε στην Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ να

5 Στμ. Αποδίδουμε έτσι τον όρο *slowbalization*, που υπάρχει στα Αγγλικά και στο πρωτότυπο.

τυπώνει χρήμα κατά βούληση, με βάση τις γεωστρατηγικές ανάγκες των Ηνωμένων Πολιτειών, μερικές φορές τυπώνοντας χρήμα, μερικές άλλες τραβώντας τα λουριά και σφίγγοντάς τα. Στην πρώτη περίπτωση, η ανταλλαγή της παγκόσμιας παραγωγής με δολλάρια, επέτρεψε στις ΗΠΑ έναν έλεγχο μέσω αυτής της διαδικασίας, μια κυριαρχία πάνω σε ένα καλό μερίδιο της παγκόσμια παραγόμενης αξίας· αντίστροφα, στη δεύτερη περίπτωση, σε διαφορετικές καταστάσεις, έκλεινε το ακορντεόν, για να το επαναενεργοποιήσει στις Ηνωμένες Πολιτείες, απέναντι σε ένα δολλάριο που αν είναι ιδιαίτερα πληθωριστικό κινδυνεύει να χάσει σε αξία (και έχασε κάποια). Μια συνήθης τακτική ήταν, για παράδειγμα, η αύξηση των επιτοκίων ώστε να προσελκύνονται πίσω στις Ηνωμένες Πολιτείες κεφάλαια που κινδύνευαν να ρεύσουν σε άλλες χώρες. Προφανώς, το ζήτημα είναι πολύ πιο πολύπλοκο από αυτό που λέω εγώ εδώ, απλά λέγεται για να δωθεί μια ιδέα για το πώς αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε (και το οποίο είναι ένα χωρίς προηγούμενο φαινόμενο στην ιστορία του παγκόσμιου καπιταλισμού) *οικονομικό ιμπεριαλισμό του δολλαρίου* έχει διαμορφωθεί μετά τη δεκαετία του 1970.

Κυβερνώντας με το δολλάριο σήμαινε επίσης να κυβερνάς και τις ροές της παγκόσμιας αξίας μέσω του χρέους. Γιατί ένα ελεύθερα κυμαινόμενο δολλάριο, που τώρα γίνεται πληθωριστικό ή αποπληθωρίζεται με βάση τα εσωτερικά και διεθνή γεωπολιτικά και οικονομικά γεγονότα, έχει επιτρέψει στις Ηνωμένες Πολιτείες να συσσωρεύσουν ένα τεράστιο εσωτερικό έλλειμα και ένα εξίσου τεράστιο εξωτερικό εμπορικό έλλειμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Εν ολίγοις, για πρώτη φορά έχουμε μια ηγεμονική οντότητα που διοικεί τον κόσμο με το χρέος, το δικό της χρέος⁶. Θα ήθελα απλά να σας υπενθυμίσω ότι μετά τον Πρώτο ΠΠ, και ακόμα περισσότερο μετά τον Δεύτερο, οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ο πρώτος πιστωτής των ισχυρών δυνάμεων της εποχής, των Ευρωπαϊκών δυνάμεων, και ιδιαίτερα της ηγεμονικής δύναμης της εποχής εκείνης, της Μεγάλης Βρετανίας.

Το τρίτο μακρο-φαινόμενο που συνέβαλε στη γέννηση της παγκοσμιοποίησης, χωρίς να υπάρχει σε αυτό, θα λέγαμε, μια κοινή κατεύθυνση – πράγμα αδύνατο στον καπιταλισμό, εκτός και αν ακολουθεί κανείς θεωρίες συνωμοσίας – ήταν οι αγώνες του “μακρού 1968” και η απορρόφησή τους. Εδώ είναι σημαντική μια διευκρίνιση. Δεν είναι τόσο ότι ήταν απλά μια ήττα της ταξικής πάλης στη Δύση όπως αυτή εξελίχθηκε από τη δεκαετία του 1960 σε αυτήν του 1970. Υπήρξε, αν υπήρξε καθόλου, κάποια εξασθένιση της πάλης και κάποιες σημαντικές ήττες αλλά, πάνω απ’ όλα, ήταν η απορρόφηση των αιτημάτων του 1968 – εκείνων των ελευθεριακών αιτημάτων και της αναζήτησης για αυτονομία που, εν μέρει, είχε επίσης κατευθυνθεί ενάντια στην εξάρτηση από τη μισθωτή εργασία – την οποία, με κάποιο τρόπο, η ανερχόμενη παγκοσμιοποίηση είχε καταφέρει να απορροφήσει, φέροντας και οδηγώντας τις σε παρακμή στο δικό της “γήπεδο”, με άλλα λόγια σε όφελος μιας κατάρρευσης της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Αυτό, τώρα, εξηγεί επίσης, ή μπορεί να εξηγήσει ίσως κατά την άποψή μου, ένα άλλο φαινόμενο. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι ο νέος τύπος κυριαρχίας που είχαν εδραιώσει οι Ηνωμένες Πολιτείες στον κόσμο μετά τη δεκαετία του 1970, εξερχόμενες από την κρίση των “μακρών” δεκαετιών του 1960 και του 1980 – μια κυριαρχία, ας έχουμε υπόψιν, που είχε απαραίτητα ως έναν άλλο πυλώνα (προφανώς με ασύμμετρους όρους ισχύος και κέρδους) την Κίνα, δηλαδή το άνοιγμα των Δυτικών αγορών (πρωτίστως των Ηνωμένων Πολιτειών) στις κινεζικές εξαγωγές, κάτι που επέτρεψε την διεθνοποίηση της παραγωγής, την εδραίωση παγκοσμίων αλυσίδων παραγωγής, που έδωσαν τη δυνατότητα στην Κίνα να πραγματοποιήσει αυτή την απίστευτη άνοδο μέσα σε μόλις τριάντα χρόνια, που άλλες χώρες με ώριμο καπιταλισμό έχουν κάνει σε εκατό ή και εκατό πενήντα χρόνια. Αλλά πάντα με μια θέση εμφανώς ασύμμετρη, όχι από μια θέση κυριαρχίας, *cependant celle de la Chine* – λοιπόν, όπως είπα, είναι καθαρό ότι σε αυτή την αρχιτεκτονική, σε αυτό το παγκόσμιο σύνολο – χάρις στις δικές της αντιφάσεις όπως την λεγόμενη χρηματιστικοποίηση, δηλαδή το γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουν ακόμα αποβιομηχανοποιήσει το παραγωγικό τους πλαίσιο, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν καταφέρει να αρπάξουν ένα καλό μερίδιο των παγκοσμίων ροών αξίας, υποτάσσοντας με έναν καινούριο και χωρίς προηγούμενο τρόπο. Χωρίς προηγούμενο γιατί στη δεκαετία του 1970 ο κόσμος θεωρούσε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες παράκμαζαν αναπόφευκτα, κάτι που δεν ίσχυε.

---

6 Στμ. Πολύ σημαντική παρατήρηση.

Είναι λοιπόν καθαρό ότι αυτή η πολύπλοκη αρχιτεκτονική που μόλις σκιαγράφησα – ελπίζω ότι δεν είναι ιδιαίτερα μπερδεμένη – άρχισε το 2008 να δείχνει τις ρωγμές της, τόσο εξαιτίας εσωτερικών αντιφάσεων αλλά και επειδή η Κίνα, σε ένα σημείο, εξυπηρέτησε στην εδραίωση αυτής της νέας αμερικανικής κυριαρχίας, αλλά πραγματοποίησε και την δική της οικονομική άνοδο⁷ και έτσι – με τα αυξανόμενα εισοδήματα, μισθούς και εσωτερικούς ταξικούς αγώνες στην Κίνα – άρχισε, με έναν τρόπο, αν όχι να απαιτεί τουλάχιστον να φιλοδοξεί για ένα μεγαλύτερο μερίδιο των παγκοσμίων κερδών.

Τι συνεπάγονταν όλα αυτά; Από την κινεζική πλευρά, την επίγνωση μεταξύ των ελίτ, στα ανώτερα κλιμάκια του κόμματος-κράτους, αυτής της ασύμμετρης, μη ισορροπημένης, εξαιρετικά μη ισορροπημένης σχέσης, που ουσιαστικά ήθελε και σήμαινε ότι η ανάπτυξη της Κίνας βασιζόταν εξ ολοκλήρου στις εξαγωγές προς τις Δυτικές αγορές. Με την κρίση, όμως, του 2008, αυτή η στρατηγική αποδείχθηκε να είναι ένα εξαιρετικά επισφαλές στοίχημα, που εξέπληξε τους Κινέζους ηγέτες και με την οποία σε έναν βαθμό έπρεπε να την αντιμετωπίσουν άμεσα. Για να μετριάσει την κρίση, η Κίνα επενέβη λοιπόν με μια τρελλή έκδοση ρευστότητας το 2009, και με τον τρόπο αυτό βοήθησε επίσης και τη Δύση. Αλλά το μοντέλο της οικονομικής της ανάπτυξης δεν μπορεί να μετασχηματιστεί σε συνεχή χρέωση, που θα μπορούσε να δημιουργήσει μια φούσκα ανάλογη με αυτή της Δύσης, η οποία θα προοριζόταν, αργά ή γρήγορα, να σκάσει, αφήνοντας πίσω νεκρούς και τραυματίες σε μια διαδικασία όπως αυτή των τελευταίων τριάντα χρόνων, που είναι μεν εξαιρετική αλλά, παρ' όλα αυτά, γεμάτη με οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αντιφάσεις.

Έτσι, η Κίνα, αρχίζοντας λίγο-πολύ στον απόηχο της παγκόσμιας κρίσης, έχει βάλει μπροστά ένα σχέδιο, μια βιομηχανική πολιτική, μια οικονομική πολιτική που στοχεύει στην προαγωγή των αλυσίδων αξίας. Εν ολίγοις, είναι μια επαναεξισορρόπηση της εσωτερικής οικονομίας με τη σχέση της με τον εξωτερικό κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, αυτό σημαίνει να έχει μικρότερη εξάρτηση από τις εξαγωγές, ενίσχυση των εσωτερικών της αγορών, μικρότερη έκθεση στις Δυτικές οικονομικές παρορμήσεις και προβολή της ίδιας στο εξωτερικό με τους “Δρόμους του μεταξιού”. Προφανώς, σε όλα αυτά είναι ουσιώδες η Κίνα να κινηθεί σε μια τεχνολογικά πιο αναπτυγμένη παραγωγή, ιδιαίτερα σε μια περιοχή που υστερεί αρκετά, δηλαδή αυτών των μικροεπεξεργαστών. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η έμφαση δεν είναι τόσο και όχι μόνο στην ψηφιακή παραγωγή για μαζική κατανάλωση, αλλά στον σχεδιασμό, παραγωγή και στην μηχανική των ολοκληρωμένων κυκλωμάτων που σχηματίζουν τη βάση αυτής της παραγωγής (που, φυσικά, είναι επίσης η βάση των στρατιωτικών τεχνολογιών).

Αυτό το κινεζικό σχέδιο επαναεξισορρόπησης, αν πετύχει, θα ήταν για τις αμερικανικές και δυτικές πολυεθνικές γενικά – και ιδιαίτερα για τον αμερικανικό έλεγχο μέσω του δολλαρίου – δεν θα πω το τέλος, επειδή δεν υπάρχει ούτε η πρόθεση αλλά ούτε η δυνατότητα, με δεδομένη την ισορροπία εξουσίας που έχουμε στην Κίνα, αλλά θα ήταν ένα πλήγμα. Είναι ακριβώς αυτή η υπόθεση που πυροδότησε την αμερικανική αντίδραση, σχεδιασμένη ήδη από την διοίκηση Ομπάμα και στη συνέχεια εγκαινιασμένη από τον λεγόμενο εμπορικό πόλεμο του Τραμπ. Ας μην ξεχνάμε ότι ο εμπορικός πόλεμος δεν έχει να κάνει στην πραγματικότητα με την επαναεξισορρόπηση του εμπορικού ισοζυγίου ανάμεσα στην Κίνα και τις Ηνωμένες Πολιτείες, γιατί όπως και πριν, δεν είναι αυτό το ζήτημα. Οι Ηνωμένες Πολιτείες κυριαρχούν αθόρυβα τον κόσμο χρεωνόμενες. Το πρόβλημα είναι η διατήρηση της προτερότητας και της κυριαρχίας του δολλαρίου και η αποτροπή της Κίνας από το να ανελιχθεί τεχνολογικά σε υψηλότερα επίπεδα της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Και βλέπουμε πραγματικά ότι υπάρχει τέλεια συνέχεια μεταξύ της διοίκησης Τραμπ και Μπάιντεν. Ο Μπάιντεν απλά εκλέπτυνε αυτή τη στρατηγική, που πήρε τη μορφή της λεγόμενης επιλεκτικής τεχνολογικής αποσύζευξης. Με τον όρο αποσύζευξη εννοούμε την αποσύζευξη της Κίνας από την πρόσβαση σε κεφάλαια και προηγμένες Δυτικές τεχνολογίες, σε ένα διεθνές πλαίσιο στο οποίο οι

---

⁷ Στμ. Διαλεκτική και πάλι επί τω έργω! Πώς ο ρόλος της Κίνας στην εδραίωση της νέας αμερικανικής κυριαρχίας ταυτόχρονα δημιούργησε τους όρους της υπονόμευσής της από αυτήν την ίδια την Κίνα (ουσιαστικά ξαναγράφοντας τους όρους της ταξικής πάλης σε παγκόσμιο επίπεδο). Και πάλι βέβαια το 2008 είναι καμπή στην διάρρηξη της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης.

Ηνωμένες Πολιτείες συνειδητά επιβάλλει τους ίδιους μηχανισμούς στις Δυτικές χώρες και στους συμμάχους τους στην Ασία (Ιαπωνία και Ταϊβάν).

“Επιλεκτική” επειδή είναι προφανές ότι η πλήρης ρήξη με την Κίνα θα ισοδυναμούσε με το να σκότωναν οι Ηνωμένες Πολιτείες την κότα που κάνει τα χρυσά αυγά, κάτι που είναι, προς το παρόν, ούτε στα πλάνα ούτε εφικτό. Την ίδια στιγμή, γεωπολιτικά, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν επαναπροσανατολιστεί προς την Άπω Ανατολή ξεκινώντας μια στρατηγική περικύκλωσης ή περαιτέρω περιορισμού της Κίνας, που το υπομόχλιο/fulcrum της είναι η Κινεζική Θάλασσα (Βόρεια και Νότια) και η Ταϊβάν. Αυτός είναι ο λόγος που ήθελαν αν όχι να “εγκαταλείψουν” τουλάχιστον να χαλαρώσουν την παρουσία τους στη Μέση Ανατολή και την ίδια στιγμή να αφήσουν το Αφγανιστάν και να ριχτούν σε αυτό το καινούριο στρατόπεδο.

Τώρα, τι δουλειά έχει η Ρωσία, η Ανατολική Ευρώπη και η κεντρική Ασία με όλα αυτά;

Πρώτα απ’ όλα, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι συγκεκριμένες στρατηγικές ντιρεκτίβες του Δρόμου του Μεταξιού διέρχονται από εκεί, κάτι που είναι θεμελιώδες για την Κίνα επειδή όντας περιορισμένη/narrow στη θάλασσα (απ’ όπου εξαρτάται, για παράδειγμα, για την άφιξη του αερίου, του πετρελαίου και όλων των εμπορικών εξαγωγών), επιδιώκει να κινηθεί διά της ξηράς μέσω της Κεντρικής και Νότιας Ασίας. Για αυτόν τον λόγο και μόνο η Ρωσία είναι κρίσιμη, και η ίδια η Ουκρανία είναι ένας σχεδιασμένος και βασικός κόμβος του Δρόμου του Μεταξιού. Αλλά, επίσης, και γιατί από μια πολιτική και γεωπολιτική σκοπιά, είναι φανερό ότι η Ρωσία έχει μια βασική τράπεζα στην Κίνα για να αντιστέκεται στην πίεση από το NATO και τις Ηνωμένες Πολιτείες και με τη σειρά της, η Κίνα έχει στη Ρωσία μια γεωγραφική ακτή και μια συμπληρωματική ακτή από οικονομική σκοπιά. Η Ρωσία εξάγει κυρίως αγροτικές και μεταλλευτικές πρώτες ύλες, και η Κίνα είναι το εργοστάσιο του κόσμου. Είναι γύρω από αυτή τη σχέση – όχι συμμαχία αλλά, παρ’ όλα αυτά, μια στρατηγική συνεργασία – που όλες αυτές οι περιοχές και εδαφικές λεκάνες, που δεν θέλουν να υποταχθούν πλήρως στις επιταγές της Ουάσινγκτον, μπορούν να αποκτήσουν βάρος.

Τώρα – και φτάνω με αυτό στο συμπέρασμα – εδώ αναδύεται η αντίφαση φάσης που προφανώς θα μας συνοδεύει για μερικές δεκαετίες αν δεν εκραγεί πιο πριν. Αυτή η αντίφαση προκύπτει από την ανάγκη, κατοπτρική και ταυτόχρονα αντιθετική, για την Κίνα και τις Ηνωμένες Πολιτείες να διατηρήσουν την παγκοσμιοποίηση και την ίδια στιγμή την ανάγκη να εφαρμόσουν στρατηγικές που υπονομεύουν την ίδια την παγκοσμιοποίηση, που συνεπώς τείνει προς μια κρίση και στη συνέχεια, πιθανόν, ακόμα και προς μια υποχώρηση, μια απο-παγκοσμιοποίηση⁸.

Τι λέω; Η Κίνα χρειάζεται η παγκοσμιοποίηση επειδή είναι σε ένα σταυροδρόμι. Πρέπει να συνεχίσει να εξάγει αγαθά, να εισάγει πρώτες ύλες από την άλλη πλευρά του πλανήτη αλλά, πάνω απ’ όλα, πρέπει να έχει πρόσβαση σε τεχνολογία και κεφάλαια που δεν κατέχει ακόμα. Το πρόβλημα είναι ότι η Κίνα θα ήθελε η παγκοσμιοποίηση να είναι λιγότερο ασύμμετρη, πιο πολυπολική και πολυμερής. “Μια άλλη παγκοσμιοποίηση”, όπως λέγαμε πριν από είκοσι χρόνια στο κίνημα κατά την παγκοσμιοποίηση που προφανώς παράγει την πολύ δριμύεια αντίδραση από τις Ηνωμένες Πολιτείες, από την οποία έχουμε δει όμως και βλέπουμε μόνο την αρχή. Στην πραγματικότητα, οι Ηνωμένες Πολιτείες αναγκάζονται να απαντήσουν με την αποσύζευξη, δηλαδή προσπαθώντας να απεμπλέξουν και να διαχωρίσουν την Κίνα από το παγκόσμιο πλαίσιο (μέσω κυρώσεων, δασμών και όλων αυτών που βλέπουμε), αλλά την ίδια στιγμή, είναι καθαρό ότι το ρίσκο σε αυτή την περίπτωση είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες να πυροβολούν τα ίδια τους τα πόδια. Με άλλα λόγια, να σταματήσουν, να διακόψουν αυτές τις ροές, αυτές τις αλυσίδες αξίας που, ουσιαστικά, είναι η πηγή της παγκόσμιας κυριαρχίας του δολλαρίου και συνεπώς της παγκόσμιας αυτοκρατορικής ηγεμονίας τους.

Συνεπώς, η αντίφαση έγκειται ακριβώς στην παραγωγή αποτελεσμάτων που αντιτίθενται σε αυτό που, επαναλαμβάνω, είναι κατοπτρικές και αντιτιθέμενες συνθήκες για την Κίνα – μια εναλλακτική και λιγότερο ασύμμετρη παγκοσμιοποίηση, λιγότερο Δυτικο-κεντρική, με λιγότερο δολλάρια – και για τις Ηνωμένες Πολιτείες – η διακοπή των ροών με την Κίνα, η οποία στο μεταξύ έχει γίνει το παγκόσμιο εργοστάσιο χωρίς το οποίο, όπως έχουμε δει ήδη στη διάρκεια της πανδημίας, υπάρχει ένας κίνδυνος

⁸ Στμ. Κατά την άποψή μας, αυτή είναι η κρίσιμη διαλεκτική της καμπής που διερχόμαστε.

έμφραξης των παγκόσμιων αλυσίδων αξίας. Την ίδια στιγμή, και εδώ είναι πραγματικά που θα φτάσω στο κλείσιμο, το θεμελιώδες πρόβλημα είναι επίσης ότι, στο μεταξύ, στον απόηχο της κρίσης, μέσω του χρέους και άλλων μηχανισμών, δημιουργήθηκε μια τεράστια φούσκα πλασματικού και κερδοσκοπικού κεφαλαίου το οποίο, για να επανεκκινήσει η συσσώρευση, θα πρέπει με κάποιο τρόπο να “ξεφουσκώσει” και μάλιστα αυτό πρέπει να γίνει βίαια. Και κοιτάξτε, με φαινόμενα όπως ο πληθωρισμός, οι πόλεμοι (με την καταστροφή που συνεπάγονται, κεφαλαίου και φυσικά ανθρώπινων ζωών) και πιθανόν περνώντας μέσα από τον στασιμοπληθωρισμό (με άλλα λόγια της παραγωγικής τελμάτωσης σε συνδυασμό με πληθωρισμό), θα φτάσουμε και πάλι σε μια μεγάλη ύφεση ή τουλάχιστον σε μια σημαντική ύφεση.

Όσον αφορά την Ευρώπη, διάβαζα τις τελευταίες λίγες μέρες τα δεδομένα για τη Γερμανία· η Ευρώπη είναι αυτή που επηρεάζεται περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο μέρος από αυτή την ουκρανική κρίση (αλλά και οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είναι τόσο εύπορες σε όρους του πληθωρισμού) λοιπόν τεχνικά είναι ήδη σχεδόν μια ύφεση, ιδιαίτερα αν συγκρίνουμε τα δεδομένα με την περίοδο πριν την πανδημία, με το 2019. Θα είχαμε στη συνέχεια μια μεγάλη ύφεση που θα οδηγούσε σε υποτιμήσεις κεφαλαίου, κλείσιμο επιχειρήσεων, απολύσεις, καταστροφή: και η καταστροφή είναι εκ των ων ουκ άνευ για την επανεκκίνηση της παγκόσμιας συσσώρευσης. Μόνο που, στο ενδιάμεσο, και συμβαίνει με τις κρίσεις, τους πολέμους όπου κάθε παράγοντας, ξεκινώντας με τις Ηνωμένες Πολιτείες, θα ήθελε και θα προσπαθήσει να φορτώσει τα κόστη της υποτίμησης σε άλλους. Αλλά αυτό το έχουμε δει ήδη στην τωρινή κρίση: βλέπουμε καθαρά την στάση των Ηνωμένων Πολιτειών – να συνεχιστεί ο πόλεμος, η Ουκρανία πρέπει να νικήσει – και η ζημιά – τόσο με όρους τιμών της ενέργειας αλλά και με όλα αυτά που ρισκάρει η Ευρώπη – να φορτωθεί στους συμμάχους.

Έτσι, και εδώ θα τελειώσω, ίσως συμβεί (το μέλλον θα δείξει και ίσως ακόμα και το κοντινό μέλλον) ο πόλεμος στην Ουκρανία να είναι το πρώτο σημείο καμπής στην κατάσταση· ένα σημείο ξεμπλοκαρίσματος, “ξεπαγώματος” της κρίσης που προσπάθησα, ίσως με λίγο κακό τρόπο, να περιγράψω. Μια αντιστροφή κύκλου στην οποία, όχι τυχαία, γινόμαστε μάρτυρες μιας πολιτικής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας που σηματοδοτεί μια απόκλιση (αυτή τη στιγμή όχι ακριβώς 180 μοιρών, αλλά θα μπορούσε να φτάσει εκεί) από την πολιτική του “εύκολου χρήματος” όλων αυτών των χρόνων. Είναι πραγματικά η αύξηση των επιτοκίων με σκοπό της αποκατάστασης της δύναμης του δολλαρίου και την προσέλκυση και πάλι κεφαλαίου στις Ηνωμένες Πολιτείες: είναι ξανά αυτό το φαινόμενο “ακορντεόν” για το δολλάριο για το οποίο μιλήσαμε παραπάνω. Ανάλογα, η ίδια αύξηση στις τιμές της ενέργειας τιμωρεί/πλήττει πολύ έντονα την Ευρώπη, όπως συνέβη και στη διάρκεια της ενεργειακής κρίσης το 1973· αλλά στον βαθμό που η ενέργεια πωλείται και αγοράζεται σε δολλάρια, δεν πλήττει τις Ηνωμένες Πολιτείες (ή δεν θα την έπληττε στον ίδιο βαθμό χωρίς τον επακόλουθο πληθωρισμό). Επαναλαμβάνω, για όσο το δολλάριο παραμένει το διεθνές νόμισμα συναλλαγών.

Και εδώ, με αυτό που κάνει η Ρωσία (για παράδειγμα, ζητώντας το εμπόριο των ενεργειακών πρώτων υλών να πληρώνεται σε ρούβλια) και αυτό στο οποίο στοχεύει η Κίνα (δηλαδή, να αποδεσμευθεί λίγο από το δολλάριο) για πρώτη φορά, ακόμα και αν αυτό προφανώς δεν θα έχει ακραίες συνέπειες στο άμεσο μέλλον, για πρώτη φορά το ταμπού κατονομάζεται, το ταμπού σπάζει.

Κάποιοι σκέφτονται μια παγκόσμια οικονομία που δεν θα υπάγεται πλέον στο δολλάριο, με άλλα λόγια σκέφτονται διαδικασίες απο-δολλαριοποίησης. Κανείς δεν ξέρει τι θα προκύψει από αυτό αλλά είναι καθαρό πως αθό το υλικό είναι εκρηκτικό. Ανάμεσα στην κρίση της παγκοσμιοποίησης και την πιθανώς εκκολαπτόμενη απο-παγκοσμιοποίηση, την εξαιρετικά σκληρή αντίδραση των Ηνωμένων Πολιτειών, τις διαδικασίες (ή εν πάσει περιπτώσει, τις προθέσεις, τις στρατηγικές) της απο-δολλαριοποίησης, είναι προφανές – και εδώ σας αφήνω – ότι η κρίση στην Ουκρανία είναι ο καταιονισμός ενός θρόμβου κάποιων πλέον συστημικών αντιφάσεων.